

flickor och pojkar. Vidare finns också integrationstanken närvarande och i den officiella berättelsen om amerikanska sommarkolonier överbryggas ras och etnicitet, skriver Münger. Samtida forskare menar att det är precis tvärtom och att precis som koloniverksamheten bär på könsbundna villkor, bär den på nationella och etnocentriska föreställningar och värderingar snarare än pluralism. Båda dessa spår vore intressanta att undersöka närmare i en svensk kontext.

Kristina Gustafsson, Växjö

Vägskälens kulturarv – kulturarv vid vägskäl. Om att skapa plats för romer och resande i kulturarvet. En rapport från forskningsprojektet Rörligare kulturarv. Ingrid Martins Holmberg (red.). Makadam förlag, Göteborg/Stockholm 2014, 262 s., ill. ISBN 978-91-7061-165-0.

Lektorn i kulturvård vid Göteborgs universitet Ingrid Martins Holmberg har redigerat en diger rapport om att skapa plats för romer och resande i kulturarvet och hon har själv skrivit stora delar av texten.

Inledningsvis tar hon oss med på en översikt över såväl bruket av termer och begrepp i boken som de olika kontexter i vilka forskningen rört sig. Kontexterna består främst av kulturarvsverksamhetens sätt att hantera delaktighet och mångfald i samhället, vilken hon på ett intressant sätt för tillbaka ända till 1970-talet. Ytterst är detta naturligtvis en demokratifråga och kulturarvsförvaltningen bör därför ständigt utsättas för diskussioner och omprövningar, gärna som här utifrån att ny kunskap tillförs.

Romers historiska platser har uppmärksammats i ökande utsträckning och nyligen har tio s.k. kunskapsprojekt utförts inom den svenska offentliga kulturarvssektorn. På olika sätt presenteras dessa i boken. Det övergripande forskningsprojektet är dock projektet Rörligare kulturarv, som ligger till grund för boken och har pågått under åren 2012 till 2014 på institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet och har

varit finansierat av Riksantikvarieämbetets forskningsmedel. Det rörliga har i bokens form fått den tankeväckande, dubbeltydiga titel som antyder att dagens kulturarv befinner sig vid ett vägskäl. Även internationellt har romers historiska platser kommit att uppmärksammas allt mer och i inledningskapitlet redogörs för ett flertal exempel i Europa.

Att göra anspråk på att avgränsa platser och kulturarv utifrån etniska förhållanden ställer särskilda krav på forskningen. I en not påpekas att Sverige inte har någon officiell registrering på basis av etnicitet, vilket gör att individers självidentifikation räknas, något som är synnerligen viktigt att hålla i minnet då identifikation aldrig är något fast, enkelt och homogent utan ständigt föränderligt och bör vara valbart för individen själv. Detta innebär också att en plats kan bära på minnen som individer inte vill identifieras med, samtidigt som minnena också kan flytta mörka, historiska bördor från individer till samhället. Därför är det av stor betydelse att till synes mörka minnen i samhället också uppmärksammas i kulturarvskontext.

Vad gäller de etnifierande termer som används i boken kräver de som alltid i de här sammanhangen en särskild diskussion. Författarna har valt att markera när det inte är författarnas egna ordval som används, medan de själva valt att omväxlande använda termerna romer och resande, beroende på när respektive är relevant. Många andra till synes självklara uttryck får också sin förklarande diskussion. Det gäller främst begreppen plats, landskap och kulturmiljö, men också historia och kulturarv. Samtliga begrepp är givetvis centrala i kulturvårdsämnet. Kulturmiljö avses sammanfatta både plats och landskap, medan landskap redogör för relationer mellan platser. Plats är det centrala begrepp som används mest och avser både rumsliga perspektiv och den faktiska materialiteten på platsen. Historia betraktas som en tidsdimension som helt enkelt kan beskrivas som förr i tiden, medan de definierar kulturarvet som något som åstadkommit i legitimerande kulturarvsprocesser, där något från förgången tid avskilts och av offentligheten getts erkännande som just kulturarv.

Hur har då forskarna gått tillväga när de identifierat romers och resandes kulturarvsplatser? De grupper de berör har själva deltagit i identifikationen av platserna och getts tolkningsföreträde. En intressant frågeställning om vad som kallas kulturarvsförskjutning har följt arbetet. Med detta menar man att en omformering av kulturarvsförståelsen pågår inom sektorn, om ännu inte fullt etablerad, en process som skulle peka mot en bredare och mer komplex förståelse av identiteter som heterogena. Kritik riktas således mot den gängse kulturarviseringen som snarare leder till homogena identiteter. En kritisk kulturarvsförståelse och analys är mycket värdefull, men man frågar sig om det inte innebär en homogenisering av de identifierade platserna att låsa dem till romer och resande? Finns det inte en risk här att man faller offer för sin egen kritik? Om all identifiering ska vara öppen och föränderlig och identiteter möjliga att gå i och ur samt förändra, måste inte också platserna liksom minnet ständigt omtolkas och förändras? Förvisso ställs frågor om huruvida en etnisk tolkning är den mest strategiska och hur de på lämpligt sätt ska underställas myndighetsutövning. Många bra frågor ställs inledningsvis, men under arbetets gång har svårigheter uppenbarligen dykt upp då inte alla frågorna besvaras.

I ett första empiriskt kapitel redovisas en historiskt inriktad pilotstudie över romers platser i Göteborg under tiden 1890–1960. Här fördjupas kunskapen om hur romer brukat och etablerat olika platser i bebyggelseantikvarien Erika Perssons försök att identifiera de platser som brukats av romer. En första fråga hon ställer handlar om var romer historiskt sett har uppehållit sig i Göteborg? Men hon problematiserar också hur olika samhälleliga förutsättningar kan förklara hur platser skapas och brukas. Hennes metod är spårandet och hon konstaterar att även en rörlig historia kan vara platsbunden. Vidare ser hon ambivalenser och svårigheter i såväl källmaterialet som i tolkningen av det. Texten har sin bakgrund i Perssons kandidatuppsats och skiljer sig från övriga texter i boken genom att vara en specifik historik över förhållanden i en stad samtidigt som det fortfarande bär uppsatsens prägel. Ett intressant resonemang om

kollektivt minne lämnar dock ett värdefullt bidrag till boken, liksom det faktum att Persson förmår visa hur det övriga samhället präglar boplättningar och landskap genom de marginaliseringsprocesser som sätter bestämda ramar för vad som är möjligt. Hon för också en kunnig och viktig diskussion om vilka källor som finns att tillgå och hur de kan tolkas. I sammanhanget bör också nämnas Magnus Bergs och Jan Popp's bok *Boken om Popp och hans mamma Alice*, som kom ut 2014 i Göteborg och också behandlar flera av de platser som Persson beskriver, även om det inte är ur platsens synvinkel utan ur den utsattes som de där återberättas.

I ett följande kapitel ger arkeologen Maria Persson en enkel översikt över vilka arkeologiska undersökningar som utförts över romer och resande i Europa. Hon beskriver också de undersökningar som gett platserna *Snarsmoen* i norra Bohuslän och *Krämarstan* utanför Finnerödja i Örebro län fornlämningsstatus. På båda dess platser finns lämningar efter resandeboplättningar. Avslutningsvis diskuteras i kapitlet hur arkeologiska metoder kan uppmärksamma människor som inte lämnat spår efter sig i skriftliga material.

Det tredje beskrivande kapitlet utgörs av en forskningsöversikt av Erika Persson över den forskning som bedrivits om romer och resande i Sverige och i Europa. Översikten är mycket allmän och avser inte enbart plats eller kulturmiljö. Den presenteras i form av en kommenterad bibliografi.

Därefter återkommer redaktören Martins Holmberg tillsammans med bebyggelseantikvarien Sebastian Ulvsgård i en kommenterad katalog över vilka spår romers kulturarvsaktiviteter har avsatt i kulturlandskapet i Sverige. Uppgifterna har hämtats från den offentliga kulturarvssektorn i landets 21 län. Via telefon och e-post har ett sextiotal intervjuer utförts med tjänstemän på läns museer och länsstyrelser med frågor om vilken kunskap de bedömer finns om platser som kan knytas till romer eller resande. Översikten innehåller en presentation över tio nyligen utförda projekt samt en redovisning av material i museisamlingar och museiarkiv. En del lokalhistorisk litteratur kommenteras också lik-

som privata erfarenheter från tjänstemännen. Resonemang förs om utmaningar och möjligheter i att skapa landskapsbaserade kulturarv om romers och resandes platser liksom om dold kunskap och källmaterialets räckvidd.

Vad är det då för kunskap som skapas i en kartläggning av mer än 100 platser? Frågan ställs om kulturarvsoffentligheten kan producera ett romskt landskapsbaserat kulturarv. Men frågan ställs inte om varför detta ska produceras och får därför ej heller något svar, vilket för tankarna till vem som önskar denna kartläggning och identifiering. Rörliga grupper har tidigare inte betraktat det som önskvärt att identifieras med bestämda platser. Tankarna leds här lätt till registreringar och kartläggningar som tidigare i historien fått mycket otrevliga konsekvenser. De har förvisso gjorts av andra myndigheter än kulturarvets, men finns inte risken att de spelar samman? Kan det faktum att resande och romer själva är de som deltar och identifierar i kunskapsprocessen inte också komma att användas mot dem. Detta är som historien visat synnerligen komplexa processer och ett enkelt etniskt och kulturellt erkännande betyder inte alltid att det också ger dess bärare fullständiga mänskliga rättigheter. I historieskrivningen måste inte bara delaktighet ingå utan också möjligheten att välja tillhörigheter och en social historia som visar hur samhället marginaliserat såväl människor som platser. Det kollektiva minnet har inte bara sina möjligheter utan innehåller också en hel del begränsningar. Man önskar sig framöver en tydligare diskussion om vad läsningen till homogena identiteter och avgränsade platser betyder för dem som lämnar en identitet för att gå in i en annan eller hur identiteter med nödvändighet alltid är hybrider av heterogena sammansättningar både vad gäller människor och platser.

De båda projekten *Resandekartan* och *Rom san* är kulturarvsprojekt som fördjupat några av de svåra frågorna och de får därför särskilt stort utrymme i var sitt kapitel i boken. Här presenteras också etiska överväganden om vilken historia som är lämplig att berätta samt hur man kan förhålla sig till att presentera personuppgifter när det gäller etnicitet. Det är intressanta och viktiga resonemang, men även här förefaller et-

nicitet vara något som är fixerat och orörligt trots att de diskuterar hur försiktighetsprincipen förhåller sig till självidentifikationen. Måste vi inte förutsätta att etnicitet handlar om det sociala livet, om olika sätt att leva? Vart leder detta oss annars?

Martins Holmberg och Jonsson analyserar den kunskapsproduktion som åstadkoms med *Resandekartan* ett steg vidare och utför kategorisering och klassificering i fem platskategorier med underkategorier. Det innebär naturligtvis att materialet bibringas ordning och reda, men för det inte problematiken om vad man gör när man klassificerar, sorterar och kategoriserar utifrån etnicitet ut på djupt vatten? Hur förhåller rörligheten sig till klassificering och sortering?

Resandekartan har sitt ursprung i arbetet med *Snarsmoen* liksom den permanenta utställning om resandefolket som sedan 2012 finns på Bohusläns museum. Utställningen bygger på föremål från utgrävningarna i *Snarsmoen*.

Ett annat projekt som beskrivs av Martins Holmberg och Jonsson är *Rom san – är du Rom*, som bedrivits av bl.a. Göteborgs stadsmuseum finansierat med EU-medel. Det som diskuteras i den här boken ur detta projekt är hur fältarbetet bedrivits. Syftet med *Rom san* var att främja majoritetsbefolkningens attitydförändringar gentemot romer, men det som främst fokuseras här är hur kulturarvssektorn tagit emot arbets sättet i projektet. Arbetet som förutsatt romskt deltagande i projektets alla faser, har rönt stor uppskattning inom sektorn och flera andra museer har följt det.

Avslutningsvis innehåller denna digra rapport några korta, teoretiska reflektioner över kulturarv, plats och nomadism av socialantropologen Staffan Appelgren. Avsnittet presenteras som ett paper på engelska och borde ha integrerats bättre med övriga texter. Det bidrar till att rapporten får mer karaktär av just en redovisande rapport än en bok med ett allmänt intresse. Men å andra sidan är det här som intressanta teoretiska frågor utreds, såsom vilket priset kan bli av att bli erkänd som kulturarvsobjekt. Eller vad motsättningarna mellan rörligt och orörligt innebär. Om, som Appelgren menar, det moderna samhället har en hegemonisk statisk, immo-

bil, orubblighet som organiserande princip, måste rörlighetsstudier aktivt ifrågasätta fixa, homogena och autentiska identiteter. Det är också först här som problemet med att skapa kulturarv av och att territorialisera nomadiserande livsformer diskuteras.

På sitt sätt är detta en lokahistorisk studie. Samtliga författare har sin hemvist vid Göteborgs universitet och de platser som undersökts återfinns huvudsakligen i Västsverige, liksom de museer och platser som beskrivs. Men här finns också några intressanta diskussioner att föra vidare vad gäller såväl kritisk kulturarvsforskning som frågor om historieskrivningens villkor och registreringars betydelse och därmed har de lokala exemplen fått vidare betydelse i en diskussion som också rymmer mycken kunskap om motsvarande internationell forskning. Förhoppningsvis är detta således bara början på ett vidare bidrag till den kritiska kulturarvsforskningen.

Birgitta Svensson, Stockholm

Gabriella Nilsson och Inger Lövkrona: *Våldets kön. Kulturella föreställningar, funktioner och konsekvenser*. Studentlitteratur, Lund 2015. 218 s. ISBN 978-91-44-09360-4.

Under senare år har det kommit flera böcker som sammanfattar forskning och akademiska diskussioner rörande vissa teman och begrepp. Jag tänker t.ex. på Lena Gemzöes *Feminism* (2002), Fanny Ambjörnssons *Vad är queer?* (2006) och nu senast bokserien BeGreppbart som behandlar vetenskapliga begrepp som identitet och makt. Dessa böcker har varit bra redskap för den som vill orientera sig i den akademiska debatten, där ett begrepp sällan är entydigt, men också användbara i undervisning på högre nivå. Etnologerna Inger Lövkronas och Gabriella Nilssons *Våldets kön – kulturella föreställningar, funktioner och konsekvenser*, där temat våld benas ut och diskuteras utifrån aktuell forskning, är ett välkommet tillskott till denna typ av sammanställning. I boken diskuteras

de fenomenet våld (främst manligt) ur olika perspektiv med underlag i tidigare svensk och internationell forskning, bl.a. inom sociologi, etnologi, historia, rapporter från WHO och statens offentliga utredningar. Dessutom behandlas den debatt som förts utanför den akademiska världen inom media. I boken definieras och diskuteras inledningsvis skilda typer av våld, detta följs av olika kapitel där våld diskuteras utifrån teman som maskulinitet, sexualitet, lagstiftning, kvinnliga våldsutövare och föreställningar om våldet och De Andra.

Nilsson och Lövkrona närmar sig fenomenet ur olika perspektiv: ett feministiskt perspektiv. Våld utförs oftast av män visar statistiken, inte av kvinnor. Mäns våld mot kvinnor uttrycker en könsmaktsordning med manlig överordning. Våldet upprätthåller traditionella könsroller, där männen tilldelas aggressiva egenskaper och kvinnor mjuka. Kvinnor är ofta offer för mäns våld, men det drabbar även andra män. Män utför dessutom våld mot sig själva, som en konsekvens av hur de framställs och förväntas vara. Män lyckas t.ex. mer ofta med självmordsförsök, eftersom de äger en större kunskap om vapen och hur man dödar någon.

Författarna belyser även våldet ur ett kulturanalytiskt och ett historiskt perspektiv, dvs. som en produkt av ett inlärt beteende som kan se olika ut i skilda tider och sammanhang. Exempelvis har sexuellt våld mot kvinnor inom hemmets fyra väggar uppfattats som mannens rätt att ha tillgång till sin hustru i äldre tider, medan det idag ses som ett övergrepp. Även under senare tid har definitionen av våld ändrats och de olika definitionerna bär med sig en viss syn på och förklaringar till våldet. "Mäns våld mot kvinnor" är ett begrepp som började användas på 2000-talet. Detta för att visa vem som slog vem när till synes neutrala begrepp som "lägenhetsbråk" användes. Genom våld, hot om våld och en generellt överordnad position, upprätthålls mäns maktposition i en könsmaktsordning som återfinns på alla nivåer i samhället och som omfattar män som grupp. Våldet är bara det yttersta och värsta uttrycket för detta.

Den andra förklaringsmodellen utgår från att